

ISSN: 3060-4613

MAKTABGACHA
VA MAKTAB
TA'LIMI VAZIRLIGI

O'zbekiston
Milliy Pedagogika
Universiteti

№4(3)
2026

- 13.00.00 Pedagogika fanlari
- 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
- 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
- 13.00.03 Maxsus pedagogika
- 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
- 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
- 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
- 13.00.07 Ta'limda menejment
- 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
- 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
- 07.00.00 Tarix fanlari
- 19.00.00 Psixologiya fanlari
- 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
- 02.00.00 Kimyo fanlari
- 03.00.00 Biologiya fanlari
- 09.00.00 Falsafa fanlari
- 10.00.00 Filologiya fanlari
- 11.00.00 Geografiya fanlari

M

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Pedagogika, psixologiya fanlariga ixtisoslashgan ilmiy jurnal

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Elektron nashr. 568 sahifa,
16-aprel, 2026-yil.

BOSH MUHARRIR:

Karimova E'zoza Gapijranovna – O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vaziri

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Pedagogika fanlari doktori, professor

TAHRIRIYAT KENGASHI A'ZOLARI

Ibragimov X.I. – pedagogika fanlari doktori, akademik
Shoumarov G'.B. – psixologiya fanlari doktori, akademik
Qirg'izboyev A.K. – Tarix fanlari doktori, professor
Jamoldinova O.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Sharipov Sh.S. – pedagogika fanlari doktori, professor
Shermuhhammadov B.Sh. – pedagogika fanlari doktori, professor
Ma'murov B.B. – pedagogika fanlari doktori, professor
Madraximova F.R. – pedagogika fanlari doktori, professor
Kalonov M.B. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Nabiyev D.X. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Qo'ldoshev Q. M. – iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Ikramxanova F.I. – filologiya fanlari doktori, professor
Ismagilova F.S. – psixologiya fanlari doktori, professor (Rossiya)
Stoyuxina N.Yu. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Rossiya)
Magauova A.S. – pedagogika fanlari doktori, professor (Qozog'iston)
Rejep O'zyurek – psixologiya fanlari doktori, professor (Turkiya)
Wookyuu Cha – Koreya milliy ta'lim universiteti rektori (Koreya)
Polonnikov A.A. – psixologiya fanlari nomzodi, dotsent (Belarus)
Mizayeva F. O. – Pedagogika fanlari doktori, dotsent
Baybayeva M.X. – pedagogika fanlari doktori, professor
Muxsiyeva A.T. – pedagogika fanlari doktori, professor
Aliyev B. – falsafa fanlari doktori, professor
Abdullayeva N. Sh. – Pedagogika fanlari doktori (DSc), professor
Doniyorov S. M. – “Yangi O'zbekiston” va “Pravda Vostoka” gazetalari tahririyati DM bosh muharriri, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan jurnalist, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
G'afurov D. O. – falsafa fanlari doktori (Phd)
Shomurodov R.T. – iqtisodiyot fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Mirzayeva F. O. – pedagogika fanlari doktori (DSc), dotsent
Jalilova S.X. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Bafayev M.M. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Usmonova D.I. – Samarqand iqtisodiyot va servis institute dotsenti
Saifnazarov I. – falsafa fanlari doktori, professor
Nematov Sh.E. – pedagogika fanlari nomzodi (PhD)
Tillashayxova X.A. – psixologiya fanlari nomzodi (PhD), dotsent
Yuldasheva F.I. – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Yuldasheva D.B. – filologiya fanlari bo'yicha falsafa (PhD) doktori, dotsent
Tangriyev A. T. – Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti kafedra professori
Ashurov R. R. – psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Panjiyev M. A. – Qashqadaryo viloyati Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi boshlig'ining birinchi o'rinbosari
Xudayberganov N. A. – Xorazm Ma'mun akademiyasi Tabiiy fanlar bo'limining katta ilmiy xodimi, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Vaxobov Anvar Abdusattor o'g'li – Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Muassis: “Tadbirkor va ishbilarmon” MChJ

Hamkorlarimiz: O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, O'zbekiston milliy pedagogika universiteti

EDITOR-IN-CHIEF:

Karimova E'zoza Gapirzhanovna – Minister of Perschool and School Education of the Republic of Uzbekistan

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

Ibragimova Gulsanam Ne'matovna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

EDITORIAL BOARD MEMBERS:

Ibragimov X.I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Academician

Shoumarov G. B. – Doctor of Psychological Sciences, Academician

Qirg'izboyev A. K. – Doctor of Historical Sciences, Professor

Jamoldinova O.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Sharipov Sh.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Shermuhhammadov B.Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Ma'murov B.B. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Madraximova F.R. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Kalonov M.B. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Nabiyev D.X. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Koldoshev K. M. – Doctor of Economic Sciences, Professor

Ikramxanova F.I. – Doctor of Philological Sciences, Professor

Ismagilova F.S. – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Russia)

Stoyuxina N.Yu. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Russia)

Magauova A.S. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kazakhstan)

Rejep O'zyurek – Doctor of Psychological Sciences, Professor (Turkey)

Wookyu Cha – President of the National University of Education, Korea (South Korea)

Polonnikov A.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor (Belarus)

Mizayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Baybayeva M.X. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Muxsiyeva A.T. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Aliyev B. – Doctor of philosophy, professor

Abdullayeva N. Sh. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Professor

Doniyorov S. M. – Editor-in-Chief of the DM Editorial Office of the newspapers “Yangi O'zbekiston” and “Pravda Vostoka”, Honored Journalist of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Philosophy (PhD) in Philology, Associate Professor

Gafurov D. O. – Doctor of Philosophy (PhD)

Shomurodov R.T. – Candidate of Economic Sciences (PhD), Associate Professor

Mirzayeva F. O. – Doctor of Pedagogical Sciences (DSc), Associate Professor

Jalilova S.X. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Bafayev M.M. – Doctor of Philosophy in Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Usmonova D.I. – Associate Professor, Samarkand Institute of Economics and Service

Saifnazarov I. – Doctor of philosophy, professor

Nematov Sh.E. – Candidate of Pedagogical Sciences (PhD)

Tillashayxova X.A. – Candidate of Psychological Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva F.I. – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor

Yuldasheva D.B. – Doctor of Philosophy (PhD) in Philological Sciences, Associate Professor

Tangriyev A.T. – is a professor of Tashkent State University of Economics

Ashurov R. R. – Doctor of Philosophy (PhD) in Psychology, Associate Professor

Panjiyev M. A. – First Deputy Head of the Department of Preschool and School Education of the Kashkadarya Region

Khudaiberganov N. A. – Senior Researcher of the Department of Natural Sciences of the Khorezm Mamun

Academy, Doctor of Philosophy (PhD) in Biological Sciences

Vakhobov Anvar Abdusattor oglu – Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences, Associate Professor

“Maktabgacha va maktab ta'limi” jurnali O'zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasining quyidagi qarorlariga asosan pedagogika va psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) hamda fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiyalaridagi asosiy ilmiy natijalarni chop etish uchun milliy ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan:

Pedagogika fanlari bo'yicha: OAK Kengashi tavsiyasi (26.08.2024-y., №11-05-4381/01) asosida:

- Ekspert kengashi (29.10.2024-y., №10)
- Rayosat qarori (31.10.2024-y., №363/5)

Psixologiya fanlari bo'yicha: Toshkent davlat pedagogika universiteti murojaatiga asosan OAK tavsiyasi (24.04.2025-y., №11-05-2566/01):

- Ekspert kengashi (25.05.2025-y., №10)
- Rayosat qarori (08.05.2025-y., №370/5)

“Maktabgacha va maktab ta'limi”
jurnali

26.09.2023-yildan

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti
Administratsiyasi huzuridagi Axborot
va ommaviy kommunikatsiyalar
agentligi tomonidan **№C-5669363**
reyestr raqami tartibi bo'yicha
ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: **№136361**

MUNDARIJA

Raqamli savodxonlikni rivojlantirishda sun'iy intellekt vositalarining pedagogik va metodologik imkoniyatlari.....	10
Shermanova Feruza Djumaboyevna	
Umumiy o'rta ta'lim maktablarining o'quv ishlari bo'yicha direktor o'rinbosarlarining boshqaruv madaniyati	15
Xurramov Anvar Vafqulovich	
5–7 yoshli bolalar jismoniy rivojlanishida futbol o'yin elementlarining pedagogik ahamiyati	19
Olim Ziyoyev Toshpulatovich	
Bo'lajak tarbiyachilarning ijtimoiy kompetensiyalarini shakllantirish usullari.....	23
Ashirov Abdirashid Ravshanovich, G'ulomova Durdona Shovkat qizi	
Maktabgacha yoshdagi bolalarda jismoniy sifatlarni rivojlantirish metodikasi	26
Ashirov Abdirashid Ravshanovich, Olimjonova Humora	
Algebra va funksiya: SAT matematikasining asosi	30
Abdullayev G'ayratjon Mutalipovich	
Psixologik savodxonlikning psixologik xizmat samaradorligini ta'minlashdagi nazariy va amaliy asoslari ...	34
Fayzullayev Mirzaodil Mirzamurodovich	
Zamonaviy ta'lim jarayonida talabalarda pedagogik odobni rivojlantirish muammosi	40
Fayzullayeva Feruza Aktamjon qizi	
Yosh oilalarning mustahkamligiga zamonaviy axborot vositalaridan foydalanishning ta'siri	44
Kushakova Nargiza Islambaevna	
Strategic Educational Management: Methods for Improving Teaching and Learning Outcomes	47
Majitova Munisa Oybek qizi	
Talabalarda ijodiy qobiliyatlarni rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari	51
Normurodova Qunduz Tursun qizi	
Oliy ta'lim muassasalarida masofaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish mexanizmlarini takomillashtirish	54
Nurmaxmatov Lutfulla Abduxomid o'g'li	
Savod o'rgatish davrida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish metodikasi	58
Po'latova Sitara Olimjonovna	
Yosh sportchilarni tarbiyalash va huquqiy himoya qilishning pedagogik mexanizmlari	62
Rahmonov Amirshoh Abdumuxtorovich	
Bo'lajak kimyo o'qituvchisining metodik tayyorgarligini takomillashtirish.....	66
Shomurotova Sh. X.	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarida lingvistik kompetensiyani rivojlantirishning metodika asoslari	70
Shukurova Zarina Mirobid qizi, Mambetova Lobar Mirzavali qizi	
Boshlang'ich sinf o'qituvchisining innovatsion kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik asoslari	73
Zaripova Mushtariybonu Otabek qizi	
Bo'lajak o'qituvchilarning ijtimoiy-emotsional kompetentligini rivojlantirishda art-pedagogik texnologiyalar .	77
Suvanov Kamola Raimqul qizi	
O'quvchilarning mustaqil fikrlash samaradorligini oshirishda muammoli ta'lim texnologiyasining o'rni.....	81
Zikriyoyeva Feruza Sadullo qizi	
Обучение основам ультразвуковой диагностики с использованием метода “Каждый учит каждого” ...	85
Набиев Абдулло Абдувохидович	
To'lepbergen Qayipbergenov asarlarida komil insonni tarbiyalash masalalari	88
Xabibnazarova Saiyra Baxitbayevna	
Alisher Navoiyning “Hayrat ul-abror” asari orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarida ma'naviy fazilatlarni shakllantirish	91
Karamatova Dilfuza Sadinovna, Mahmudova Niginabonu Mizrof qizi	
Ekologik muammoli vaziyatlar orqali kimyo fanida kreativ tafakkurni rivojlantirish metodikasi.....	96
Ibodullayeva M. I., Dinnazarova F. S.	

Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida masofaviy ta'limni tashkil etish metodikasi	101
<i>Saydullayev Zafar Erkinovich</i>	
Talabalarni milliy hunarmandchilik vositasida samogen tarbiyalashda tarixiylik tamoyili.....	104
<i>Allanov Shuxrat Qilichovich</i>	
“Harry Potter” asarining o‘zbekcha tarjimasida stilistik vositalarni qayta yaratish masalalari.....	108
<i>Fayziyev Baxodir Baxshilloevich</i>	
Maktabgacha ta’limda bolalar nutqini o‘stirishning integratsiyalashgan texnologiyalaridan foydalanish.....	112
<i>Imamova Nilufar Zabiyxulla qizi, Nurmatova Gulchexra Baxadirovna</i>	
Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida lingvistik kompetensiyani rivojlantirishning metodik asoslari	116
<i>Shukurova Zarina Mirobid qizi, Mambetova Lobar Mirzavali qizi</i>	
Maktabgacha yoshdagi bolalarni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash	119
<i>Eshonqulova Ma’suda Habibovna</i>	
Yosh oilalarda nikoh barqarorligini ta’minlovchi psixologik omillar	123
<i>Islomova Ozoda Isomiddin qizi</i>	
Aqliy rivojlanishida orqada qolgan bolalarni inklyuziv ta’limda o‘qitish metodologiyasi	127
<i>Abdullayeva Maftuna</i>	
Maktabgacha ta’lim tashkilotida xavfsiz psixologik muhit yaratishning pedagogik ahamiyati	131
<i>Turayeva Gulchexra Urayimovna, Ziyaeva Umida Xolmat qizi</i>	
STEAM asosida kollaborativ ta’lim muhitida metakompetensiyalarni rivojlantirish.....	135
<i>Axmadova Malika</i>	
Yosh sportchilarni sportga yo’naltirish va sportchilarni tanlash muammolari (futbol sport turi misolida)	139
<i>Xotamov Jaloliddin Xusnitdin o‘g‘li</i>	
Biologiyada amaliy tajribalar o‘tkazishning zamonaviy virtual yechimlari.....	143
<i>Mirzayeva Nodira Abduxamidovna</i>	
Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ekologik madaniyatni shakllantirishning ahamiyati.....	146
<i>D. P. Xodiyeva, M. Sh. To‘rayeva</i>	
Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kreativlikni shakllantirish metodikasi (texnologiya darslari misolida)	150
<i>Abrorxonova Kamolaxon Abrorxon qizi, Jurayeva Ozoda Ortiq qizi</i>	
Boshlang‘ich sinflarda matematika fanini o‘rgatishda raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish.....	154
<i>G‘. Yu. Eshmirzayev</i>	
O‘quvchilarning ilmiy tafakkurini rivojlantirishda kimyo ta’limining o‘rni va o‘ziga xos jihatlari.....	157
<i>Kamolova Nargiza Ibragimovna</i>	
Bilingvizm (ikki tillilik) sharoitida o‘quvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirishning pedagogik asoslari	161
<i>Mapruza Embergenova</i>	
Zamonaviy jamiyatda gender sotsializatsiyasi va psixologik jins xususiyatlari: maskulinlik, femininlik va androginlikning empirik tahlili	167
<i>Nasrullayeva Asolat Abdumalik qizi</i>	
Bo‘lajak muhandislarda chiziqli tenglamalar sistemalari va ularning amaliy tatbiqlarini o‘qitish haqida	171
<i>Qushmurotov Umurbek Ibadillayevich</i>	
Bo‘lajak tibbiyot xodimlarining xorijiy til kompetensiyasini rivojlantirish bo‘yicha tajriba-sinov ishlari natijalari	177
<i>Raximova Nigora Atakulovna</i>	
Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ko‘p ma’noli so‘zlar ustida ishlash orqali nutqiy qobiliyatini rivojlantirish ..	180
<i>Xo‘jayeva Durdonaxon Maqsud qizi, Rustamova Zulfiya Xolmirzayevna</i>	
Pul qadriyatining o‘smirlik davrida shakllanishiga ta’sir etuvchi milliy, ijtimoiy va psixologik omillar: iqtisodiy ijtimoiylashuvning psixodinamik yondashuvda tahlili.....	184
<i>Xolmurotova Mahbuba Maxmudovna</i>	
O‘smirlarda koping xulq-atvor shakllanishida ota-ona va farzand o‘rtasidagi munosabatlarning psixologik xususiyatlari	189
<i>Yarmatova Sanobar Jo‘rayevna</i>	
Raqamli ta’lim muhitida talabalarning matematik kompetensiyalarini rivojlantirishda interfaol metodlar	193
<i>Norquvatova Diyora Davron qizi</i>	
Teatr texnologiyalarini maktabgacha ta’limga integratsiya qilishning pedagogik shartlari.....	197
<i>Abdullayeva Aziza Abdurazzoq qizi, Salimova Dilmira Farxodovna</i>	

Системно-функциональное моделирование и эмпирический анализ нравственно-волевой детерминации в профессиональной деятельности военнослужащих	201
Зохиоров Нодирбек Улугбекович	
Kimyo fanini o'qitishda muommali ta'lim metodining o'rni va amaliy ahamiyati.....	205
Kultayev Kuzibay Kazakbayevich	
Rolli o'yinlar asosida maktabgacha yoshdagi bolalarni erta kasbga yo'naltirishning pedagogik shart-sharoitlari	209
Niginabonu Fayzullayeva	
Boshlang'ich sinflarda PIRLS va TIMSS talablariga mos ta'lim texnologiyalarini qo'llashning didaktik asoslari.....	214
Qurbonova Maxtuma Fazliddinovna, Mamedova Maxfuza Erkinovna, Omonova Gulandom Davlatovna	
Raqamli texnologiyalar vositasida virtual laboratoriyalarni o'qitish.....	219
Tilovova Turdixol Baratovna	
Hosila va uning tadbirlarini o'rgatishda zamonaviy yondashuvlar	222
Absamatov Zuxriddin Axmad o'g'li	
Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining diskursiv kompetensiyasini shakllantirish texnologiyalarini amaliyotda qo'llash usullari	228
Dauletnazarova Ainura Kayirbaevna	
O'quvchilar o'rtasida bullingni oldini olish va pedagogik-psixologik omillarni bartaraf etish yo'llari	233
U. A. Alibayeva	
Yosh avlodning milliy tarbiyasini shakllantirishda xalq pedagogikasining pedagogik-psixologik mexanizmlari.....	236
O. K. Kadambayeva	
Bo'lajak logopedlar rinolaliyani og'ir nutq nuqsoni sifatida o'rganishda qo'llaniladigan topshiriqlarning ahamiyati.....	240
Achilova Sevara Djasirkulovna	
Tarjima mashqlari orqali nemis tili (DaF) darsida kommunikativ kompetensiyani shakllantirish.....	243
Musayeva Guzal Ne'matillayevna	
O'tkir Rahmat she'rlari lingvopoetikasi	247
Xoldarova Gulchehra Tajibayevna	
Проблемы и тенденции развития грамматики русского языка.....	250
Юлдашев Баходир Бекмуратович	
O'smir taekvondochilarning qo'l-oyoq kuchining an'anaviy mashg'ulotlar davomida o'sish sur'ati	253
A. X. Norov	
Инновационные педагогические технологии в преподавании русского языка и проблемы повышения качества подготовки кадров.....	259
Адилова Солияхон	
Raqamli ta'lim muhitida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining qobiliyatlari va imkoniyatlarini rivojlantirish.....	263
Muminjonova Muhayyo G'ulomovna	
Nutqning ijtimoiy-psixologik va lingvistik xususiyatlari	268
Sh. I. Nurmatova, G. B. Xujamova	
Boshlang'ich sinflarda kreativ ta'lim muhitini shakllantirish va o'quv materiallarining ahamiyati	271
Abdullayeva Uljalg'as Tulegen qizi	
Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarida shaxsiy pedagogik kompetensiyani aniqlash metodologiyasi	274
D. O'. Yo'ldosheva, J. A. Jovlijev	
Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga badiiy adabiyot vositasida ijtimoiy xulq madaniyati bilan tanishtirishning ahamiyati.....	278
Daminova Shoxista Farxodovna	
Using the Method of Mnemonics in Teaching English Idioms: Enhancing Retention and Comprehension in EFL Learners	281
Dusmamadova Gulsum Shukhratovna	
Sun'iy intellekt asosida shaxsiylashtirilgan matematika ta'limining o'quvchilar natijalariga ta'siri	284
Jurayeva Gulshanoy Turdiyevna	
Talabalarda sanogen tafakkurni rivojlantirishda axborot oqimlarining ijobiy ta'sirlari.....	288
Karimova Umida Alijon qizi	

Viruslar replikasiyasining molekulyar asoslari va uni o'qitishda "Case-study" metodining samaradorligi.....	293
<i>O'. E. Xo'janazarov, B. B. Ishmo'minov, M. Fayzieva, M. Xayitmuratova</i>	
Psixodiagnostik metodikalar asosida talabalarning xarakter aksentuatsiyasining gender farqlarini o'rganish.....	298
<i>Sh. Allanazarova, R. Janabaeva</i>	
"Muhofazaga olingan hududlar" modulidan talabalarning bilimni nazorat qilishga mo'ljallangan nostandart testlardan foydalanish metodikasi	301
<i>Saidmuratov Shoxid Xusanovich, Ishmo'minov Bobur Botir o'g'li, Abdvohidova Madina Ilhomjon qizi, Matkomilova Feruza Xasan qizi</i>	
Ergonomik yondashuv asosida registrator ofisi ish jarayonlarini modellashtirish va takomillashtirish	307
<i>To'xtamurodov Azizbek Azimjon o'g'li</i>	
Sport turlarini tasniflash va sport mashg'ulotlarini kompleks monitoring qilishning ilmiy-metodologik asoslari	311
<i>Ilhomjon Axmedovich Tursunaliyev</i>	
Понятие академической грамотности в современной педагогике и лингводидактике	315
<i>Худжамова Хуснора Диёр кизи</i>	
Innovatsion ta'lim texnologiyalari vositasida maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual qobiliyatini shakllantirish ijtimoiy muammo sifatida.....	318
<i>Altibayeva Gulbaxor Majitovna</i>	
Ethnolinguistic Aspects of Ecological Ethics: Conceptualizing "Nature" in English and Uzbek Phraseological Systems	325
<i>Zubaydullayeva Zarina</i>	
Matematik mantiq asosida oliy ta'lim talabarlari uchun mantiqiy tafakkurni rivojlantirishning bosqichli-integrativ metodikasini takomillashtirish	329
<i>Zaxiriddinova Shahlo Zahiriddin qizi</i>	
Parataekvondochilar-ning musobaqa oldi tayyorgarligi: ilmiy-asoslangan yondashuv va samaradorlik tahlili	334
<i>Abdulfattoyev Abrorjon Abduraxmon o'g'li</i>	
Developing Functional Literacy Through Combined Interactive Strategies in Secondary School.....	337
<i>Matkarimova Nurjamal Sultamurat qizi</i>	
Bolaning ijtimoiylashuvida ertaklarning tutgan o'rni va ahamiyati.....	343
<i>Ergasheva Mastura Isaqul qizi</i>	
Umumiy o'rta ta'lim tizimida ekologik tarbiyani amalga oshirishning pedagogik shart-sharoitlari.....	347
<i>Abdimo'minova Muhayyo Samadullayevna</i>	
Raqamli ta'lim muhitida bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy pedagogik faoliyatga tayyorlash.....	352
<i>Anorjonova Komila Xayyom qizi</i>	
Dual ta'lim tizimida Germaniya tajribasi.....	356
<i>Davlatov Keldiyor Davlatovich</i>	
Talabalarning mustaqil ta'limni nazariy asoslari, tasniflari va o'qitish metodlari.....	359
<i>Jumayev Ruzokul Xoliqulovich</i>	
Oliy ta'lim muassasalarida zamonaviy pedagogik boshqaruv tizimi.....	364
<i>Jurayeva Shalola Dehqonboyevna</i>	
O'zbekiston sharoitida gospital pedagogikaning rivojida o'zbek va rus tillarining o'rni va ahamiyati	369
<i>Munira Khodjakhanova</i>	
Zamonaviy ilg'or xorijiy tajribalar asosida hasharotlar mavzusini o'qitishda kreativ usullarni qo'llashning immersiv imkoniyatlari	372
<i>Raxmatova Salima Togaymuradovna</i>	
O'zbekiston janubiy hududlarida brokkoli yetishtirishda agrotexnik tadbirlarni optimallashtirish metodikasi.	377
<i>Salomov Boxodir Salomovich</i>	
O'quvchi yoshlarda iqtisodiy bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlari	382
<i>Shoimova Gulxayo Sherzod qizi</i>	
Matematika va musiqa uyg'unligi orqali o'quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish.....	387
<i>Umarova Munojatxon Xolmumaxomedovna</i>	
Chaqiruvga qadar boshlang'ich tayyorgarlik fani o'qituvchilarini tayyorlashning nazariyasi va metodikasi... ..	391
<i>Uzoqov Akram Avazovich</i>	

Noqonuniy xatti-harakatlarning kelib chiqishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik va pedagogik omillar.....	394
<i>Xoliqov Allamurod Abdijabbor o'g'li</i>	
Training Future Speech Therapists to Address Sensory Discrimination Disorders in Preschool Children....	399
<i>Xudayarova Dilnoza Mirvali kizi</i>	
6-sinf adabiyot fanidan Abay va Avaz O'tar ijodini o'rganish darslarida o'quvchilarning adabiy-nutqiy kompetensiyalarini rivojlantirish	402
<i>Yuldasheva Noila Ravshan qizi</i>	
Bo'lajak o'qituvchilarning o'quv-bilish faoliyatini loyihalash kompetentligini rivojlantirish muammosi: nazariy tahlil va yondashuvlar	406
<i>Ziyodova Zarina Qodir qizi</i>	
Ingliz tilini bilish darajasi va kasbiy kompetensiya o'rtasidagi bog'liqlik.....	411
<i>Xamdanova Shaxnoza Yusupaliyevna</i>	
Algorithmic Accountability and Digital Sovereignty: Implementation Pathways for AI Legal Frameworks in Developing Nations.....	414
<i>Rahimova Nargiza Khamidullaevna, Ahmadjonov Shohruhbek Rustamjon o'g'li</i>	
Ta'lim – barqaror kelajakni shakllantirishning asosiy drayveri	420
<i>A. X. Aripova</i>	
Nutqning jo'yallik kommunikativ sifati va ahamiyati yuzasidan ayrim qaydlar	425
<i>Xaydarova Muborak</i>	
Raqamli boshqaruv muhitida maktab ta'limini tashkil etish	429
<i>Abdullayev Sherzodbek</i>	
Insonning psixologik holatini ifodalovchi frazeologik birliklarning ingliz va o'zbek tillaridagi lingvistik xususiyatlari.....	434
<i>Abdusattorova Dinara Abduvahob qizi</i>	
Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining ta'limda loyihaviy tadqiqotchilik ko'nikmalarini shakllantirish	437
<i>Azimov Yunus Yusupovich, Ruziyeva Zulayxo Samatovna</i>	
Ilk o'spirinlik davrida kreativlik pedagogik muammo sifatida	440
<i>B. X. Xushboqov</i>	
Badiiy asarlarda o'smirlar nutqining psixolingvistik xususiyatlari.....	444
<i>Murodova Mexrinov Yaxyojon qizi</i>	
Pedagogik yo'nalishdagi oliy ta'lim muassasalari talabalarida akademik madaniyatni shakllantirishning mazmuni	447
<i>Nuriddinov Qandil Jaloliddinovich</i>	
Odam anatomiyasi va fiziologiyasi kursini o'qitishda raqamli ta'lim platformalari talabalar kognitiv faolligini oshirishdagi determinant	451
<i>Uchqurova Zarina Shavkatovna</i>	
Optimization of Personalized Digital Learning Trajectories of Students in Higher Education Based on Artificial Intelligence and Cluster Approach	455
<i>Taylakova Guli Bekmuratovna</i>	
Fiscal and Customs Mechanisms for Harmonizing State and Investor Interests in Oil and Gas Projects.....	460
<i>Ergashev Muhubbek Aslamovich</i>	
Boshlang'ich ta'limda raqamli texnologiyalardan foydalanish	465
<i>Atayeva Baxrinisa Abduvaxidovna</i>	
Futbolchilarning ko'p yillik tayyorgarligida jismoniy va texnik tayyorgarlikni takomillashtirish metodologiyasi	468
<i>Raimov Davlatnur Ilhomjonovich</i>	
Bo'lajak o'qituvchilarda ma'naviy-axloqiy yetuklikni shakllantirishda tarbiyaviy texnologiyalardan foydalanish samaradorligi.....	473
<i>Asrorova Lola</i>	
Kimyo fani ta'limidagi innovatsiyalar: zamonaviy yondashuvlar va ularning tasniflanishi.....	478
<i>Ishmanova Zohida Ubaydullayevna</i>	
Boshlang'ich ta'limda STEAM yondashuvi asosida o'quv jarayonini tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlari	481
<i>Isyoyeva Maftuna Bobomurod qizi</i>	
Ontogenez jarayonida bolalarda eshituv idrokining shakllanishi va rivojlanish qonuniyatlarini tadqiq etish..	485
<i>Shokirova Shaxnoza Dilmurodovna, Nig'matova Movluda Asatulla qizi</i>	

Yadro tizimlarining muvozanatli xossalarini o'rganish metodlarining qiyosiy tahlili.....	489
Mamajonov Raxmatullo Ma'mirjon o'g'li	
Pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar va inklyuziv yondashuvning boshlang'ich ta'limda o'qish savodxonligini rivojlantirishga ta'siri	494
Jo'rayeva Zulfizar Abdunabiyevna	
Onlayn kommunikatsiya muhiti ta'sirida talaba qizlarning nikohga nisbatan psixologik munosabatlarining shakllanishi.....	497
Qosimova Go'zal Asomiddin qizi, Xujakeldiyeva Dilshoda Toshpo'lat qizi	
Memrise platformasidagi lingvistik yondashuvlar va ularning til o'zlashtirishga ta'siri	501
Omonova Shahruza Xamro qizi	
Sportchilarda psixofiziologik ko'rsatkichlar bilan musobaqa natijadorligi o'rtasidagi bog'liqlik	506
Nazarov Sobir Usmonovich	
Oliy ta'lim muassasasi talabalarida belbog'li kurash mashg'ulotlarini takomillashtirish mexanizmlarining psixologik va pedagogik xususiyatlari.....	510
Isakov Shuxratbek Muydinovich	
Ixtisoslashgan maktab o'quvchilariga yog'och o'ymakorligi fanini zamonaviy vositalar orqali o'qitishni rivojlantirish	515
Abdurashidxonova Muslimaxon Baxodirxon qizi	
Maktabgacha yoshdagi bolalarda fantaziya va tasavvurni rivojlantirish psixologik-pedagogik muammo sifatida.....	522
Babayeva Ug'iloy Voxid qizi	
Maktabgacha yoshdagi bolalarda estetik tarbiyani rivojlantirishda tasviriy faoliyatning o'rni	524
Iskandarova Umida Qochqor qizi	
O'quvchilarning so'z boyligini oshirishda hikoya qilish metodining roli	527
Kamolova Malika Zafar qizi	
Learning by doing konsepsiyasi asosida bo'lajak o'qituvchilarning kvazikasbiy faoliyatini tashkil etishning pedagogik shart-sharoitlari.....	530
Karimova Sabina Muxiddin qizi	
Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mantiqiy fikrlashni rivojlantirish bo'yicha olimlarning ilmiy qarashlari	533
Mirzaqobilova Sarvinoz Aliqul qizi	
Boshlang'ich sinf o'quvchilariga "fe'l so'z turkumi"ni didaktik o'yinlar orqali o'rgatish metodikasi	538
Oltinova Bahora	
Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda tafakkur xususiyatlarining gender tafovutlari	541
Pulatova Gulnoza Murodilovna	
Gamifikatsiya texnologiyasi talabalarning o'quv motivatsiyasini rivojlantirishning muhim vositasi sifatida ...	545
Sattarova Maftuna Ravshan qizi	
O'zbekiston umumiy o'rta ta'lim maktablarida pedagogik konfliktlar tipologiyasini o'rganib borishning amaliy istiqbollari.....	548
Umarova Zuxra Abduraxmanovna	
O'qish savodxonligi darslarida o'quvchilarning nutqiy savodxonligini rivojlantirishning pedagogik asoslari..	552
Utegenova Dilnoza Ayg'ali qizi	
Hujum zarbasi texnikasini takomillashtirishda tezkor-kuch sifatlarini rivojlantirish	555
Yuldashev Sardorbek Adilbekovich	
Среда речи и квесты для сотрудничества детей 6-7 лет.....	559
Мухаммадиева Фарангиз Санжарбек кизи, Каримкулова Шохсанам Одил кизи	
O'zbekistonda imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiylashuvi ta'limni rivojlantirishning muhim vazifasi sifatida	564
Fayzieva Ubayda Yunusovna	

ONTOGENEZ JARAYONIDA BOLALARDA ESHITUV IDROKINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH QONUNIYATLARINI TADQIQ ETISH

Shokirova Shaxnoza Dilmurodovna

Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy pedagogika universiteti
Logopediya kafedrası v.b. professori, pedagogika fanlari doktori (DSc)

Nig'matova Movluda Asatulla qizi

Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy pedagogika universiteti
Logopediya mutaxassisligi 2-kurs magistranti

Annotatsiya: Eshituv idrokining ontogenez jarayonida rivojlanishi, bolaning nutqini shakllantirishda eshitishning o'rni hamda tug'ilganidan boshlab nutqiy va fonematik eshituv ko'nikmalarining bosqichma-bosqich shakllanishi yoritiladi. Ilmiy manbalar tahlili asosida bolalar nutqining me'yoriy rivojlanish bosqichlari, tovushlarni eshitish va talaffuz qilishdagi izchil o'zgarishlar hamda pedagogik yondashuvlarning ahamiyati ochib beriladi. Natijalar logopedlar, defektologlar va pedagoglar uchun amaliy ahamiyat kasb etib, eshituv idrokini baholash va rivojlantirish metodikalarini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: eshituv idroki, ontogenez, fonematik eshitish, bolalar nutqi, nutq rivojlanishi, artikulyatsiya, fonematik idrok, talaffuz bosqichlari, tovush tahlili.

Abstract: The development of auditory perception in ontogenesis, the role of hearing in speech formation, and the gradual formation of speech and phonemic hearing skills from birth are examined. Based on the analysis of scientific sources, the normative stages of children's speech development, consistent changes in sound perception and pronunciation, and the importance of pedagogical approaches are revealed. The findings are of practical significance for speech therapists, special educators, and teachers, contributing to the improvement of methods for assessing and developing children's auditory perception.

Key words: auditory perception, ontogenesis, phonemic hearing, children's speech, speech development, articulation, phonemic perception, stages of pronunciation, sound analysis.

Аннотация: Рассматриваются закономерности развития слухового восприятия в онтогенезе, а также роль слуха в формировании речи ребёнка. На основе анализа научных источников раскрываются этапы формирования речевых и фонематических навыков у детей с момента рождения, а также последовательные изменения в восприятии и произношении звуков. Подчёркивается значимость педагогических подходов к развитию слухового восприятия. Полученные результаты имеют практическую ценность для логопедов, дефектологов и педагогов и способствуют совершенствованию методов диагностики и развития слухового восприятия у детей.

Ключевые слова: слуховое восприятие, онтогенез, фонематический слух, детская речь, речевое развитие, артикуляция, фонематическое восприятие, этапы произношения, звуковой анализ.

KIRISH

Ontogenez jarayonida bolalarda eshituv idrokining shakllanishi inson rivojlanishining eng murakkab va ko'p bosqichli jihatlaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayon biologik yetilish, markaziy asab tizimining rivoji, ijtimoiy muhit va faol nutqiy tajriba asosida izchil ravishda kechadi. Eshituv idroki nafaqat tovushlarni qabul qilish, balki ularni anglash, farqlash, tahlil qilish va nutq jarayonida qo'llash kabi murakkab psixofiziologik faoliyatni o'z ichiga oladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Bolalar nutqining rivojlanish qonuniyatlarini bilish hamda bu jarayonning muvaffaqiyatli kechishi uchun zarur shart-sharoitlarni tushunish nutq buzilishlarining etiopatogenezini aniqlashda muhim ahamiyatga ega. Har bir nutq rivojlanish bosqichini aniq tasavvur qilish orqali ushbu jarayondagi og'ishlarni o'z vaqtida aniqlash va to'g'ri tashkil etilgan korreksion-pedagogik ishlarni amalga oshirish mumkin. Shu sababli ko'plab tadqiqotchilar ushbu muammoga alohida e'tibor qaratganlar (T.B. Filicheva, G.R. Shashkina, L.P. Zernova, I.A. Zimina, N.S. Zhukova, A.N. Gvozdyev, L.S. Volkova, M.F. Fomicheva, E.F. Arkhipova va boshqalar).

Nutq bola tug'ilganda tayyor holda berilmaydi. U kattalar nutqi ta'sirida, ontogenez jarayonida bolaning jismoniy va aqliy rivojlanishi bilan birga shakllanadi hamda rivojlanadi. Bola nutqining rivojlanishi yetarli nutqiy muhit, faol muloqot, tarbiya va o'qitish bilan chambarchas bog'liqdir. Ona tilini o'zlashtirish jarayoni muayyan qonuniyatlarga asoslanadi va barcha bolalar uchun umumiy bo'lgan xususiyatlar bilan tavsiflanadi.

Bola hayotining ilk davrlarida eshituv tizimi hali to'liq shakllanmagan bo'lsa-da, u tashqi tovushlarga nisbatan sezgir bo'ladi. Tug'ilgandan so'ng dastlab reflektor xarakterdagi reaksiyalar – qattiq tovushdan cho'chish, tovush manbaiga qarab boshni burish kabi holatlar kuzatiladi. Bu bosqichda eshituv idroki ko'proq fiziologik xarakterga ega bo'lib, tovushning ma'nosini anglash hali shakllanmagan bo'ladi. Biroq aynan shu davr eshituv analizatorining keyingi rivoji uchun asos yaratadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot davomida bolalarda eshituv idrokining ontogenez jarayonidagi rivojlanish xususiyatlarini aniqlash maqsadida kompleks yondashuvdan foydalanildi. Ma'lumotlar kuzatish, suhbat, eksperimental topshiriqlar va diagnostik metodikalar orqali yig'ildi. Turli yosh bosqichidagi bolalar nutqi va eshituv reaksiyalari tizimli ravishda monitoring qilinib, fonematik eshitish darajasi maxsus testlar yordamida baholandi. Shuningdek, logopedik tekshiruv natijalari va pedagogik kuzatishlar asosida individual ko'rsatkichlar qayd etildi. Olingan ma'lumotlar sifat va miqdoriy tahlil usullari yordamida qayta ishlanib, yoshga xos rivojlanish dinamikasi solishtirildi. Natijalarni umumlashtirishda taqqoslash, klassifikatsiya va statistik tahlil metodlaridan foydalanildi, bu esa eshituv idrokining shakllanish qonuniyatlarini aniqlash hamda mavjud farqlarni asoslash imkonini berdi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Nutqni egallash jarayonida jismoniy eshitish va nutqiy (fonematik) eshitish muhim rol o'ynaydi. Eshitish funksiyasi rivojlanishi bilan bolada dastlabki ovozi reaksiyalar – qichqiriq va yig'lash paydo bo'ladi. Ushbu reaksiyalar inson nutqiga o'xshamasa-da, ular nafas olish, ovoz hosil qilish va artikulyatsiya apparati harakatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Qichqiriq va yig'lash talaffuz uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarning shakllanishiga asos bo'ladi. Hayotining ikkinchi haftasidan boshlab bola inson ovozigacha reaksiya bildiradi, unga qaratilgan nutqni tinglaydi. Birinchi oy oxiriga kelib bola intonatsiyani farqlay boshlaydi: mehribon ohang uni tinchlantiradi, keskin ohang esa bezovta qiladi. Ikki oylik davrda g'uvullash, 3–4 oylikda esa lepillash kuzatiladi.

Keyingi oylar davomida bola tovushlarni passiv qabul qilishdan faol idrok etishga o'ta boshlaydi. U atrofdagi ovozlarni ajratadi, inson nutqiga alohida e'tibor qaratadi va asta-sekin nutqiy signallarni boshqa tovushlardan farqlay boshlaydi. Ayniqsa, ona ovozi bolada eng barqaror eshituv reaksiyasini yuzaga keltiradi. Shu jarayonda eshituv diqqati shakllanib boradi – bola ma'lum tovushlarga e'tibor qaratadi, ularni kuzatadi va eslab qoladi. Aynan shu davrda fonematik eshitishning dastlabki elementlari shakllana boshlaydi – bola tovush manbaini qidiradi, gapiruvchiga qaraydi, tovushlarga e'tibor qaratadi. Olti oylikda guvurlash tarkibida aniqroq tovushlar paydo bo'ladi. Dastlab unli tovushlar ("a"), keyinchalik undosh tovushlar ("p", "b", "m", "k", "t") yuzaga keladi.

7–9 oylikda bola kattalarning tovush birikmalarini takrorlay boshlaydi. 10–11 oylikda esa nutqqa vaziyatdan qat'i nazar javob bera boshlaydi. Bir yosh oxiriga kelib bola oddiy unli va undosh tovushlarni talaffuz qila oladi. Birinchi yil yakunida sog'lom bolada impressiv (tushunish) va ekspressiv (faol) nutq shakllana boshlaydi. Dastlab so'zlar buzib talaffuz qilinishi mumkin, biroq bu nutq rivojlanishining tabiiy bosqichi hisoblanadi. Muhimi, bola so'zlarni turli kombinatsiyalarda qo'llashni o'rganadi.

Ikki yosh davrida eshituv idrokining rivojlanishida taqlid mexanizmi muhim rol o'ynaydi. Bola kattalar nutqini eshitib, uni takrorlashga urinadi. Dastlab bu jarayon tovushlar va bo'g'inlarni qaytarish shaklida namoyon bo'ladi, keyinchalik esa mazmunli nutq birliklariga o'tadi. Shu tariqa eshituv va nutq o'rtasida mustahkam funksional bog'lanish yuzaga keladi. Eshitilgan tovushni qayta ishlab chiqarish orqali bola uning akustik va artikulyatsion xususiyatlarini o'zlashtiradi. Ikkinchi yilga kelib bola nutqqa faol taqlid qiladi, lug'at boyligi tez ortadi. 2–3 yoshgacha ayrim tovushlarni tushirib qoldirish yoki o'xshash tovushlar bilan almashtirish kuzatiladi. Biroq bolalar intonatsion-ritmik tuzilmani to'g'ri takrorlaydilar.

Maktabgacha yosh davrida eshituv idroki sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tariladi. Bu davrda bola tovushlarning nozik farqlarini sezadi, o'xshash fonemalarni ajrata boshlaydi va nutqning fonetik tizimini anglaydi.

Eshituv differensiasiyasi rivojlanishi natijasida bola tovushlarning balandligi, kuchi, davomiyligi va tembrini farqlash imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa nafaqat og'zaki nutq, balki musiqiy eshituvning ham shakllanishiga xizmat qiladi. Uchinchi yilga kelib artikulyatsiya apparatining harakatchanligi oshadi. Bola murakkab tovushlarni oddiyroq tovushlar bilan almashtirishi mumkin, ammo fonematik qabul qilish sezilarli darajada rivojlanadi.

To'rt yoshda artikulyatsion harakatlar yanada muvofiqlashadi, shivirlovchi va qattiq undosh tovushlar paydo bo'ladi. Bolalar o'xshash tovushlarni farqlay boshlaydilar. To'rt–besh yoshda fiziologik talaffuz buzilishlari asta-sekin yo'qoladi. Besh yoshga kelib lug'at boyligi 2500–3000 so'zga yetadi, gaplar murakkablashadi. Olti yoshda esa bola ona tilidagi barcha tovushlarni to'g'ri talaffuz qiladi, fonematik analiz va sintez ko'nikmalariga ega bo'ladi.

Shunday qilib, ontogenez jarayonida eshituv idroki va fonematik ko'nikmalar bosqichma-bosqich shakllanadi. Maktabga kirish vaqtida bola tovushlarni to'g'ri eshitish, farqlash va analiz qilish ko'nikmalariga ega bo'lishi zarur. Bu esa o'qish va yozishni muvaffaqiyatli egallashning muhim sharti hisoblanadi.

Eshituv idrokining shakllanishi markaziy asab tizimining yetilishi bilan uzviy bog'liqdir. Ontogenez jarayonida bosh miya po'stlog'ining eshituv zonalari bosqichma-bosqich takomillashib boradi. Ayniqsa, nutq tovushlarini farqlash va tahlil qilishda chap yarim sharning roli katta ahamiyat kasb etadi. Bola hayotining dastlabki yillarida eshituv analizatori nafaqat tovushni qabul qiladi, balki uni differensial tahlil qilish, solishtirish va umumlashtirish funksiyalarini ham bajarishni o'rganadi.

Fonematik eshitishning rivojlanishi psixik jarayonlar – diqqat, xotira, tafakkur bilan chambarchas bog'liq. Bola tovushlarni farqlashi uchun avvalo ularni eshitib idrok etishi, xotirada saqlashi va taqqoslashi lozim. Shu sababli fonematik idrokning yetarli shakllanmaganligi ko'pincha nafaqat talaffuz buzilishlariga, balki o'qish va yozish jarayonida ham qiyinchiliklarga olib keladi.

Psixolingvistik nuqtai nazardan, bola nutqni o'zlashtirish jarayonida avval umumiy akustik obrazni qabul qiladi, keyinchalik esa fonematik birliklarni ajratishni o'rganadi. Dastlab so'zning ma'nosi yetakchi bo'lsa, asta-sekin tovush tarkibiga e'tibor kuchayadi. Bu jarayon fonematik analiz va sintez ko'nikmalarining shakllanishiga asos yaratadi.

Fonematik analiz – so'z tarkibidagi tovushlarni ajratish, ularning ketma-ketligini aniqlash va tavsiflash jarayonidir. Fonematik sintez esa alohida tovushlardan so'z tuzish ko'nikmasidir. Ushbu ko'nikmalar maktabgacha yoshning oxiriga kelib yetarli darajada shakllanishi kerak. 3–4 yoshda bola so'z boshidagi tovushni ajratishga urinadi. 4–5 yoshda so'z oxiridagi tovushni aniqlay oladi.

5–6 yoshda esa so'z tarkibidagi barcha tovushlarni ketma-ket sanab berish imkoniyatiga ega bo'ladi. Agar ushbu bosqichlarda qiyinchiliklar kuzatilsa, bu fonematik eshitishning yetarli rivojlanmaganligidan dalolat beradi. Natijada maktab davrida disgrafiya va disleksiya kabi yozma nutq buzilishlari yuzaga kelishi mumkin.

Eshituv idrokini samarali rivojlantirish uchun quyidagi pedagogik sharoitlar muhim hisoblanadi:

- boy va to'g'ri nutqiy muhit yaratish;
- kattalar nutqining aniq, ravon va grammatik jihatdan to'g'ri bo'lishi;
- bolaga qaratilgan faol muloqot;
- tovushli o'yinlar, ritmik mashqlar, she'r va tez aytishlardan foydalanish;
- fonematik farqlashga qaratilgan maxsus mashqlarni tashkil etish.

Logopedik amaliyotda tovushlarni eshitish orqali farqlash, tovush manbaini aniqlash, o'xshash tovushlarni taqqoslash, bo'g'in va so'z tarkibini tahlil qilish kabi metodlardan keng foydalaniladi. Tizimli va izchil olib borilgan ishlar natijasida eshituv idroki va fonematik ko'nikmalar me'yoriy rivojlanish darajasiga yaqinlashtiriladi.

Eshituv idrokining rivojlanishida fonematik eshitish alohida o'rin tutadi. Fonematik eshitish – bu nutq tovushlarini ma'no farqlovchi birlik sifatida qabul qilish va ajratish qobiliyatidir. Ushbu qobiliyat bosqichma-bosqich shakllanadi: dastlab bola tovushlarni umumiy tarzda qabul qiladi, keyinchalik esa ularning farqlovchi belgilariga e'tibor qaratadi. Masalan, dastlab “b” va “p” tovushlari bir xil eshitiishi mumkin, ammo rivojlanish davomida bola ularni aniq farqlay boshlaydi.

Bu jarayon markaziy asab tizimining yetilishi bilan chambarchas bog'liq. Ayniqsa, bosh miya po'stlog'ining eshituv zonalari va nutq markazlari (chap yarim shardagi Broka va Vernike zonalari) faoliyati takomillashib boradi. Nerv aloqalarining mustahkamlanishi natijasida eshitiilgan axborotni tez va aniq qayta ishlash imkoniyati ortadi. Shu bilan birga, analiz va sintez jarayonlari rivojlanib, bola tovushlarni tarkibiy qismlarga ajratish va ularni qayta birlashtirishni o'rganadi.

Eshituv idroki rivoji psixik jarayonlar bilan ham uzviy bog'liqdir. Diqqatning barqarorlashuvi bola eshitayotgan tovushga uzoqroq vaqt e'tibor qaratish imkonini beradi. Eshituv xotirasi esa tovush obrazlarini saqlash va ularni keyinchalik tanib olishga yordam beradi. Tafakkur rivoji orqali bola tovushlar o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni anglaydi, umumlashtirish va tasniflash ko'nikmalarini egallaydi.

Shuningdek, eshituv idrokining rivojlanishida ijtimoiy muhit hal qiluvchi ahamiyatga ega. Boy nutqiy muhitda ulg'ayayotgan bola tovush va nutq signallarini ko'proq eshitadi, bu esa uning eshituv tajribasini kengaytiradi. Aksincha, nutqiy muloqot yetarli bo'lmagan muhitda eshituv idrokining rivoji sekinlashadi. Shu sababli kattalarning bola bilan faol va mazmunli muloqoti, unga kitob o'qib berish, suhbatlashish va o'yinlar tashkil etish muhimdir.

Ontogenez davomida eshituv idroki asta-sekin ixtiyoriy xarakter kasb etadi. Dastlab bola tovushlarni ixtiyorsiz qabul qilsa, keyinchalik ularni ongli ravishda tinglash, tahlil qilish va maqsadga muvofiq qo'llashni o'rganadi. Bu jarayon ayniqsa maktabga tayyorgarlik davrida muhim ahamiyatga ega bo'lib, o'qish va yozishni o'zlashtirish uchun zarur asosni yaratadi.

Eshituv idrokining yetarli darajada shakllanmaganligi turli nutq buzilishlariga olib kelishi mumkin. Masalan, fonematik eshitishdagi kamchiliklar tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilish, o'xshash tovushlarni almashtirish, so'z tuzilishini buzish kabi holatlarda namoyon bo'ladi. Keyinchalik bu muammolar yozma nutqda ham aks etib, disleksiya va disgrafiyaga sabab bo'lishi mumkin.

Shu bois eshituv idrokini rivojlantirishga qaratilgan maxsus pedagogik va logopedik ishlar muhim hisoblanadi. Bunda tovushlarni farqlashga oid o'yinlar, ritmik mashqlar, musiqiy faoliyat, artikulyatsion gimnastika va fonematik analiz mashqlari samarali natija beradi. Tizimli va izchil olib borilgan ishlar natijasida bola eshituv orqali axborotni to'g'ri qabul qilish, qayta ishlash va nutqda qo'llash ko'nikmalarini muvaffaqiyatli egallaydi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Eshituv idrokining ontogenezda rivojlanishi murakkab, bosqichma-bosqich va qonuniyatli jarayon hisoblanadi. U biologik yetilish, ijtimoiy muhit va pedagogik ta'sir omillari bilan belgilanadi. Fonematik eshitishning yetarli shakllanishi bolaning to'g'ri talaffuzi, lug'at boyligi, grammatik tuzilmani egallashi hamda keyinchalik o'qish va yozishni muvaffaqiyatli o'zlashtirishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Nutq rivojlanishidagi har qanday og'ishlarni erta aniqlash va korreksion ishlarni o'z vaqtida boshlash eshituv idroki hamda fonematik jarayonlarning to'laqonli shakllanishini ta'minlaydi. Shu bois eshituv idrokini ontogenez kesimida chuqur o'rganish logopediya va maxsus pedagogikaning dolzarb masalalaridan biri bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Filicheva T.B., Chirkina G.V. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq buzilishlarini bartaraf etish. – Moskva, 2005. – 240 b.
2. Kornev A.N. Bolalar nutq patologiyasi asoslari. – Sankt-Peterburg, 2006. – 380 b.
3. Arkhipova E.F. Fonematik eshitishni rivojlantirish va tuzatish metodikasi. – Moskva, 2008. – 112 b.
4. Mastukova E.M. Bolalarda nutq buzilishlari va ularni korreksiyalash. – Moskva, 2012. – 276 b.
5. Shokirova Sh.D. Rinolaliyali (0–1 yosh) bolalarga logopedik yordam ko'rsatish mexanizmi // "Bola va zamon" ilmiy-ommabop jurnali. – Toshkent, 2024. – № 3. – B. 56–59. (13.00.00 № 1).

-
- 13.00.00 Pedagogika fanlari
 - 13.00.01 Pedagogika nazariyasi. Pedagogik ta'limotlar tarixi
 - 13.00.02 Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (sohalar bo'yicha)
 - 13.00.03 Maxsus pedagogika
 - 13.00.04 Jismoniy tarbiya va sport mashg'ulotlari nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.05 Kasb-hunar ta'limi nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.06 Elektron ta'lim nazariyasi va metodikasi (ta'lim sohaları va bosqichlari bo'yicha)
 - 13.00.07 Ta'limda menejment
 - 13.00.08 Maktabgacha ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi
 - 13.00.09 Ijtimoiy pedagogika
 - 07.00.00 Tarix fanlari
 - 19.00.00 Psixologiya fanlari
 - 01.00.00 Fizika-matematika fanlari
 - 02.00.00 Kimyo fanlari
 - 03.00.00 Biologiya fanlari
 - 09.00.00 Falsafa fanlari
 - 10.00.00 Filologiya fanlari
 - 11.00.00 Geografiya fanlari

MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI

Mas'ul muharrir: Ramzidin Ashurov

Ingliz tili muharriri: Murod Xoliyorov

Musahhih: Alibek Zokirov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2026. №4(3)

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

"Maktabgacha va maktab ta'limi" jurnali 26.09.2023-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №C-5669363 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.
Litsenziya raqami: № 136361.

Manzirimiz: Toshkent shahar, Yunusobod tumani
19-mavze, 17-uy.